

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bingol University
The Journal of Bingol Studies

Cilt/Volume: 5 Sayı/Issue: 1

GÜZ 2018

Onursal Editör / Honorary Editor

Prof.Dr. İbrahim ÇAPAK

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ömer TOKUŞ, Dr. Öğr. Üyesi Nevzat KELEŞ
Dr. Öğr. Üyesi İsmail NARİN, Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor

Müslüm AYYILDIZ

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü / Advertising and Public Relations Manager

M. Emin YETİŞİR

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof.Dr. Abdullah BAYRAM (Nişantaşı Ünv.), Prof.Dr. Hüseyin Hüsnü GÜNDÜZ (İstanbul Yeni Yüzyıl Ünv.),
Prof.Dr. İbrahim ÇAPAK (İstanbul Ünv./ Bingöl Ünv.), Prof.Dr. Mehmet BARCA (Ankara Sosyal Bilimler Ünv.),
Prof.Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Ünv.), Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ (Uludağ Ünv.),
Doç. Dr. Abdullah AYDIN (Kastamonu Ünv.), Doç.Dr. Abdulmuttalip ARPA (İstanbul Sabahattin Zaim Ünv.),
Doç. Dr. Abdullah DUMAN (Van Yüzüncü Yıl Ünv.) Dr. Öğr. Üyesi Abdulkhakim BEKİ (İstanbul Ünv.),
Dr. Öğr. Üyesi Bilal BAĞIŞ (Bingöl Ünv.), Dr. Öğr. Üyesi İsmail NARİN (Bingöl Ünv.),
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNERİGÖK (Muş Alparslan Ünv.) Dr. Öğr. Üyesi Ömer TOKUŞ (Bingöl Ünv.),
Dr. Adil BOR (DİB Haseki Eğitim Merkezi).

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof.Dr. Abdullah ÇELİK (Harran Ünv.), Prof.Dr. Abdullah DİKEN (Konya Necmettin Erbakan Ünv.),
Prof.Dr. Ahmet GÜRBÜZ (Bingöl Ünv.), Prof.Dr. Cemalettin ERDEMÇİ (Siirt Ünv.), Prof.Dr. Eşref TAŞ (Siirt Ünv.),
Prof.Dr. Gıyasettin ARSLAN (Fırat Ünv.), Prof.Dr. H. İbrahim BULUT (İstanbul Ünv.), Prof.Dr. Hikmet TAN (Bingöl Ünv.),
Prof.Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Ünv.), Prof.Dr. İbrahim ÇAPAK (İstanbul Ünv./ Bingöl Ünv.),
Prof.Dr. Mehmet BARCA (Ankara Sosyal Bilimler Ünv.), Prof.Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Ünv.),
Prof.Dr. Muhsin HALİS (Sakarya Ünv.), Prof.Dr. Nazım HASIRCI (Dicle Ünv.), Prof.Dr. Orhan BAŞARAN (Bingöl Ünv.),
Prof.Dr. Ramazan SOLMAZ (Bingöl Ünv.), Prof.Dr. Sahip BEROJE (Van Yüzüncü Yıl Ünv.),
Prof.Dr. Yılmaz BİNGÖL (Yıldırım Beyazıt Ünv.), Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ (Uludağ Ünv.),
Prof.Dr. Abdullah TAŞKESEN (Bingöl Ünv.), Prof. Dr. Nusretin BOLELLİ (Bingöl Ünv.),
Doç. Dr. Abdullah AYDIN (Kastamonu Ünv.), Doç.Dr. Abdulkhakim KOÇIN (TBMM),
Doç.Dr. Abdulsasır SÜT (Bingöl Ünv.), Doç.Dr. Enver ARPA (Ankara Sosyal Bilimler Ünv.),
Doç.Dr. Metin YIĞIT (Dicle Ünv.), Doç.Dr. Mustafa AGÂH (Bingöl Ünv.),
Doç. Dr. Vehbi TÜREL (Bingöl Ünv.), Doç. Dr. Abdülaziz KARDAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAYINTU (Bingöl Ünv.),
Dr. Öğr. Üyesi Bilal BAĞIŞ (Bingöl Ünv.), Dr. Öğr. Üyesi İsmail NARİN (Bingöl Ünv.),
Dr. Öğr. Üyesi Muhittin ÖZDEMİR (Bingöl Ünv.), Dr. Öğr. Üyesi Ömer TOKUŞ (Bingöl Ünv.),
Dr. Öğr. Üyesi Sezayi KÜÇÜK (Sakarya Ünv.), Dr. Öğr. Üyesi Nevzat KELEŞ (Bingöl Ünv.),
Abdullah DEMİR (Bingöl Ünv.).

Bingöl Araştırmaları Dergisi, yılda iki sayı olarak yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yazılarının bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bingöl Araştırmaları Dergisi, SOBIAD, İdealonline, Google Scholar ve İSAM veri tabanları tarafından taranmaktadır. Bu dergi, Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezinin ilmi katkısı ve Bingöl Belediye Başkanlığının desteğiyle yayımlanmaktadır.

ISSN: 1309-369X

Dizgi ve İÇdüzen: Ankara Dizgi Evi

Baskı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Basım: Güz 2018

e-posta: bingolarastirmalari@gmail.com

SAYI HAKEMLERİ / REFEREE BOARD OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN	Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. Hamza ALTIN	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim TOSUN	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin BARS	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kadir TUĞ	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Naim DÖNER	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü ÇALIŞKAN	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ERAY BIBER	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi, Ebru ÇOBAN	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ELALDI	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ÇETKİN	Bingöl Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

TAKDİM/ Yaşar BARAKAZİ	5
EDİTÖRDEN/ Ömer TOKUŞ	7
Mahmut GİDER	
KİĞİLİ ŞEYH SELİM EFENDİ’NİN DÜNYA ALGISİ	9
Mehmet Şirin AYIŞ	
BİNGÖL HALİDİ ŞEYHLERİNİN OSMANLI RUS SAVAŞI İLE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NDA GÖSTERDİKLERİ YARARLILIKLAR	29
Yılmaz IRMAK	
BİNGÖL HALK HEKİMLİĞİ	49
Faruk KAYMA-Nurullah ESENDEMİR	
BİNGÖL YÖRESİNDEN DERLENEN MASALLARIN ÇOCUK EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	75
Erol YILMAZ	
BİNGÖL’DE YEREL GAZETECİLİĞİN 70 YILLIK TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ	93
Uğur AVA	
KİTAP TANITIMI	109

TAKDİM

Saygıdeğer Okurlar,

Bingöl, farklı kimliklerden insanların huzur ve güven içerisinde yaşadığı şehirlerimizden biridir. Farklılıkların renkliliğe dönüşerek huzurla özdeşleştiği böyle bir muhitin folklor, tarih vb. alanlarıyla alakalı yapılan çalışmalar, büyük bir değer kesp ettiği için artarak devam etmelidir. Zira ihtiyaç duyulan hassasiyet ortaya konulmadığı takdirde, şehrin birçok kültür hazinesi unutulmaya yüz tutar. Bu hususta Üniversitemizle birlikte ortak proje ve akademik çalışmaları arttırma çabası içerisinde olup mevcut kültürel mirasa yeni katkı sağlayarak Bingöl'e karşı vicdanî ve tarihî mesuliyetimizi yerine getirme uğraşı içerisindeyiz. Özellikle *Bingöl Araştırmaları Dergisi*'nin yaptığı çalışmalar aracılığıyla şehrimizle alakalı bilgi hazinemizin gittikçe artmakta olduğuna şahit olmaktayız. Bu durum, ilgili çalışmalara yoğunlaşma konusunda şevkimizi daha da arttırmaktadır. Bu cümleden *Bingöl Araştırmaları Dergisi*'nin 9. sayısını sizlere takdim etmenin mutluluğu içerisindeyim. Dergimizin bu sayısı, şehrimizim folklor, edebiyat, eğitim, basın tarihi vb. konularıyla alakalı kıymetli araştırma makalelerini ihtiva etmektedir.

Değerli vakitlerini ayırıp büyük emeklerle şehrimize dair literatürün oluşmasına ve çoğalmasına katkı sunan pek muhterem makale yazarlarına Bingöl halkı adına teşekkür ediyorum. Öte yandan bu değerli çalışmanın öncülüğünü yapan *Bingöl Araştırmaları Dergisi*'nin Onursal Editörü Bingöl Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK Bey'e ve dergi editörü kardeşlerime de şükranlarımı sunuyorum.

Yücel BARAKAZI
Bingöl Belediye Başkanı

EDİTÖRDEN

Muhterem Okurlar,

Bingöl Araştırmaları Dergisi'nin 2018 Güz dönemine ait yeni sayısını sizlerle paylaşmaktan mutluluk duymaktayız.

Yayın hayatına 2014 yılında başlayan dergimiz bahar ve güz dönemi olmak üzere yılda iki sayı ile düzenli olarak yayın hayatını sürdürmektedir. Dergimiz, Bingöl'ün siyasi, sosyal, ekonomik, sağlık ve kültürel hayatının farklı yönlerine dair araştırmaları toplamayı, derlemeyi ve yayınlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, Bingöl ve çevresine dair oluşumuna vesile olduğu bilimsel ve akademik bilgi birikimini, üniversiteler, kütüphaneler ve internet yoluyla bütün dünyanın ilgisine sunmaktadır. Bundan sonraki süreçte DergiPark üzerinden yayın hayatını devam ettirecek olan dergimiz, İdealonline ve İSAM gibi veri tabalarında taranmaya başlamış olup Akademik Araştırmalar İndeksi'nde (ACAR İNDEKS) taranmak üzere müracaatını yapmıştır.

Dergimizin bu sayısında "*Kiğılı Şeyh Selim Efendi'nin Dünya Algısı*", "*Bingöl Halidî Şeyhlerinin Osmanlı Rus Savaşı ile Birinci Dünya Savaşı'nda Gösterdikleri Yararlılıklar*", "*Bingöl Halk Hekimliği*", "*Bingöl Yöresinden Derlenen Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi*", "*Bingöl'de Yerel Gazeteciliğin 70 Yıllık Tarihine Genel Bir Bakış*" konu başlıklarıyla beş makaleye ve bir de kitap tanıtımına yer verilmiştir.

Makaleleriyle dergimizin bu sayısına katkı sunan yazarlarımıza ve bu makalelerin okunup değerlendirilmesinde emek sarf eden hakemlerimize teşekkür ediyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer TOKUŞ

BİNGÖL HALİDÎ ŞEYHLERİNİN OSMANLI RUS SAVAŞI İLE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA GÖSTERDİKLERİ YARARLILIKLAR*

Mehmet Şirin AYIŞ**

Öz

Osmanlı'nın zayıfladığı XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın başlarında 93 Harbi diye anılan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ve 1919-1922 yılları arasında yapılan Kurtuluş Savaşı olmak üzere üç büyük savaş yaşanmıştır. Her üç savaşta da vatan savunması adına hem din adamlarının, hem de tasavvuf ehlinin önemli katkıları olmuştur. 93 Harbi'nde Doğu cephesinde Nehri tekkesinden Şeyh Ubeydullah, Bingöl çevresinden Şeyh Ahmed el-Çanî, Şeyh Mahmut Melekanî, Diyarbakır bölgesinden Emir Said Bey, Seyyid Sıbğatullah Arvasî'nin oğlu Şeyh Celaledin, Bitlis mıntkasından ve Seyyid Sıbğatullah Arvasî'nin halifelerinden Molla Halid-i Orekî gibi pek çok şeyh ailesi ve aşiret ileri gelenleri bu savaşa katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'da, Nakşibendî tarikatine mensup Özbekler Tekkesi Şeyhi Atâ Efendi, Erzurum'da Alvarlı Efe lakaplı Muhammed Lütfî Efendi, Bitlis ve çevresinde başta Ziya-uddin Norşinî ve Bediuzzaman Said Nursî olmak üzere Norşin medresesinde yetişmiş birçok tanınmış şahsiyet, yine Bingöl Halidî şeyhlerinden Melekanlı Şeyh Abdullah Efendi, Çanlı Şeyh Eyüb Efendi ile Halifanlı Şeyh Muhammed Emin Efendi bu mücadelelere katılmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Bingöl, Halidîlik, Osmanlı, Rus.

THE CONTRIBUTIONS OF KHALIDI SHEIKHS FROM BINGOL DURING THE OTTOMAN-RUSSIAN WAR AND THE FIRST WORLD WAR

Abstract

In the 19th century and early 20th century when the Ottomans lost power, three great wars –the Ottoman-Russian war of 1877-78 (also called as the '93 War'), First World War (1914-1918) and Turkish War of Independence- took place. Both Muslim clerics and the Sufis made significant contributions to defend the homeland in all three wars. During the '93 War', many sheikh families and tribal leaders such as Sheikh Ubeydullah from Nehri lodge, Sheikh Ahmed el-Canî and Sheikh Mahmut Melekanî from Bingöl region, Emir Said Bey and Sheikh Celaledin -son of Seyyid Sıbğatullah Arvasî- from Diyarbakir region, and Molla Halid-i Orekî -a caliph of Seyyid Sıbğatullah Arvasî- from Bingöl region fought in the eastern front. During the First World War, Ata Efendi who was the

* Bu makale 14-17 Eylül 2017 tarihleri arasında Diyarbakır'da düzenlenen Şarkiyat ICSS'17 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde özet olarak sunulmuş olan tebliğin genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü.

Naqshbandi sheikh of the Uskudar Ozbekler convent in Istanbul, Muhammad Lutfi Efendi (Alvarlı Efe) in Erzurum, many notable figures trained in Norşin madrasah, especially Ziyauddin Norşinî and Bediuzzaman Said Nursî in Bitlis region, and Sheikh Abdullah Efendi of the Melekan, Sheikh Eyüb Efendi of the Can and Sheikh Muhammed Emin Efendi of the Halifan who were also among the Khalidi sheikhs of Bingöl joined these battles.

Key Words: Sufism, Bingol, Khalidiyya, Ottoman, Russian.

1. Giriş

1877-1878 yıllarında Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya'sı arasında yapılan savaş, Rumî takvimde 1293 yılına denk geldiği için tarihimize 93 Harbi olarak geçmiştir. Savaşın sebeplerinden biri, Rusya'nın Osmanlıları Avrupa'dan çıkararak kendi topraklarına katmak, İstanbul'u ele geçirmek ve kendi idaresine geçirdikten sonra da en büyük arzusu olan sıcak denizlere inme düşüncesidir. Diğer bir sebep ise Rusya'nın 1853 yılındaki Kırım bozgununun intikamını almak istemesi ve bu bahane ile Hristiyan ve Slav azınlıkları korumak amacıyla sürekli Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasıdır. İki ülke arasındaki gerginliğin savaşa dönüşmesindeki en büyük etken belki de bu sonuncu maddedir.¹

93 Harbi, iki büyük cephede cereyan etmiştir. Bu cephelerden biri Tuna, diğeri ise Kafkasya Cephesi'dir. Tuna Cephesi'nin başkumandanı, Serdâr-ı ekrem Müşir (Mareşal) Abdülkerim Nâdir (Abdi) Paşa idi. Paşa'nın emrindeki kuvvetler üç orduya ayrılmıştı. Batı grubunun başında ünlü Plevne savunmasıyla tarihimize geçen Müşir Osman Paşa, Doğu ordusunun başında Müşir Ahmed Eyüp Paşa, Güney ordusunun başında ise Müşir Süleyman Paşa görev almışlardır. Abdülkerim Nadir Paşa'nın, düşmanın Tuna'yı geçmesine seyirci kalmasıyla, savaş yarı yarıya kaybedilmiştir. Oysaki Osmanlılar için en büyük ümit, Rusları, Tuna seddi üzerinde durdurabilmek ve bu seddi aşmalarına engel olabilmektir. Rus kuvveti Tuna'yı geçtikten sonra süratle ilerleyerek, Balkanlardaki Şipka geçidini işgal ettiğinde Ruslar için Edirne ve İstanbul yolu açılmış gibiydi, fakat Plevne'ye gelen ve burada alelacele toprak tabyalar inşa ederek, Plevne'yi bir kale hâline getiren Osman Paşa'nın 4.000 kişilik ordusu, Rusların ilerleyişini durdurmuştur. Rus başkumandanlığı bu defa üstün Rus kuvvetlerini Plevne üzerine göndermiştir. Osman Paşa'nın dâhiyane idaresi ve cesareti sayesinde Plevne'deki küçük Türk ordusu, Rusların

1 Nükhet Elyut, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve İki Ülke Açısından Sonuçları*, s. 119; Kaynak: <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ELTUT-N%C3%BCK-het-1877-1878-OSMANLI-RUS-SAVA%C5%9EI-VE-%C4%B0K%C4%B0-%C3%9CL-KE-A%C3%87ISINDAN-SONU%C3%87LARI.pdf>. Erişim Tarihi: 16.12.2017.

bütün saldırılarını kanlı kayıplar verdirerek püskürtmüştür. Osman Paşa'nın ordusunda yiyecek ve cephane kalmadığından, Plevne'de 5-6 ay kuşatılmış olan Osmanlı ordusu, Rus hatlarını yarmak istemiş, fakat başaramamıştır ve Osman Paşa yaralı bir hâlde Ruslara esir düşmüştür. Osman Paşa, yeni takviyelerle güçlenen düşman karşısında yardım alamadığından Plevne 10 Aralık 1877 düşmüştür. Plevne'nin düşmesi ile Rus birlikleri serbest kalmışlardır. İleri harekâtlarına devam eden Ruslar, Sofya, Niş ve Vidin'i aldıktan sonra Edirne'ye yönelmişler ve Edirne'yi de aldıktan sonra Yeşilköy'e ulaşmışlardır. Böylece Tuna cephesindeki savaş, Osmanlıların aleyhine neticelenmiştir.²

93 Harbi'nin ikinci cephesi Kafkasya idi. Tuna cephesi kadar ciddi olmakla beraber, burada da oldukça çetin çarpışmalar olmuştur. Cephe kumandanı Ahmed Muhtar Paşa idi. Rus ordusunun başında ise, Ermeni asıllı Melikov bulunuyordu. Ahmed Muhtar Paşa'nın Ruslara karşı 21 Haziranda Halyaz, 25 Haziranda Zivin, 25 Ağustosta Gedikler Meydan Muharebelerini kazanması üzerine, kendisine "Gazi" unvanı verilmiştir. 15 Ekim 1877 Alacadağ Meydan Muharebesi, Kafkas Cephesi'nin dönüm noktası olmuştur. Ahmed Muhtar Paşa, fazla kayıp vermemek için Erzurum'a çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum sonucunda Kars açıkta kaldığından, 18 Kasım'da Rusların eline geçmiştir. Ancak, Erzurum'da halkın da katıldığı destanlaşan savunma karşısında Ruslar Erzurum'u alamamışlardır.³

93 Harbi Osmanlı Devleti'nin ağır mağlûbiyetiyle neticelenmiştir. Rumeli Türklüğü, Rus birlikleri ve Bulgarların büyük katliamı sebebiyle, büyük sarsıntıya uğradığından, Türk nüfusu azınlığa düşmüştür. Son asır Türk tarihinin en büyük göç faciası gerçekleşmiştir. Balkanlardan Anadolu'ya uzanan yollar, göçmen kabileleriyle dolmuş ve bunların büyük bir kısmı, yine Ruslar ve Bulgarlar tarafından öldürülmüştür. Rusların Yeşilköy'de karargâh kurmalarından sonra, Osmanlı Devleti, 19 Ocak 1878'de Çarlık Rusya'sından mütareke istedi. 9 ay 7 gün süren savaşa, 31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne Mütarekesi son vermişti. Sonradan, 3 Mart 1878'de, Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmış, ancak Abdülhamid Han'ın siyasî dehasıyla, bu antlaşma yürürlüğe girmemiştir. Ayrıca bu antlaşma, Rus nüfuzunu son derece arttırdığından, Avrupa devletlerini telaşa düşürmüştü. Avrupa devletlerinin iştirakleriyle düzenlenen Berlin Antlaşması'na göre (13 Temmuz 1878), önceki antlaşmanın bazı maddeleri hafifletilmiştir. Ancak, Osmanlı Devleti bu

2 Elyut, *Osmanlı-Rus Savaşı*, s. 126; Necati Süral, *Osmanlı Rus Savaşında Balkan Cephesi Askeri Harekâtı*, Silahlı Kuvvetler Dergisi Eki, Ankara, 1997, s. 24. Kaynak: https://www.turktarih.com/93_Harbi.html. Erişim Tarihi: 16.12.2017.

3 Elyut, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı*, s. 126; Süral, *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında Balkan Cephesi*, s. 25.

antlaşmaya göre, bugünkü Türkiye'nin üçte birine yakın toprak ve büyük nüfus kaybına uğramış, ayrıca 300 milyon altın franklık savaş tazminatı ödeme mecburiyetinde bırakıldı. Balkanlarda ise Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız birer devlet oldular.⁴

2. 93 Harbi'nde Halidî Şeyhleri

Bu kısa girişten sonra şimdi de tasavvuf ehlinin bu dönemde meydana gelen olaylara karşı tutumuna bakalım. Tarikat mensuplarının, tasavvufun kurumsallaştığı dönemden beri biline gelen cihada iştirakleri, Osmanlı Dönemi'nde de devam etmiştir. 19. asrın ilk çeyreğinden itibaren ilim ve tasavvuf alanlarındaki ciddi faaliyetleriyle Osmanlı toplumunda saygın bir yer edinen Nakşibendî-Hâlidî şeyhleri, Osmanlı Rus savaşlarında halkı Ruslara karşı organize ederek Osmanlı Devleti'ne toplumsal ve askerî destek sağlamışlardır. 19. asrın ilk yarısında Osmanlı topraklarında hızla yayılan Nakşibendî-Hâlidî tekkelerin faaliyetleri sadece tasavvuf alanıyla sınırlı kalmamış, ilmî, ictimâî ve siyasî alanlarda da kendisini göstermiştir. Bunun en bariz örneklerinden biri, bu tekkelerin Osmanlı Rus savaşlarında Osmanlıya verdikleri fiili destektir. Nitekim Irak'ta bulunan Biyâre Tekkesi'nden Dağıstan'da kurulan Yukarı Yerağlı Medresesi'ne, İstanbul'da faaliyet gösteren Gümüşhanevî Dergâhı'ndan Hakkârî'de kurulan Nehrî Tekkesi'ne kadar çok sayıda Nakşibendî-Hâlidî tekkesi, Osmanlı-Rus savaşlarında çok sayıda silahlı mensubuyla Osmanlı'nın yanında yer almıştır.⁵

93 Harbi döneminde bu cephedeki Osmanlı ordusunun genel komutanı Ahmed Muhtar Paşa, Van Tugay komutanı ise Faik Paşa'dır. Bu savaş esnasında Nehrî Tekkesi'nde posta oturan zat Seyyid Tâhâ'nın oğlu Şeyh Ubeydullah'tır. Şeyh Ubeydullah, Tuhfetü'l-ahbâb adlı mesnevisinde, Bağdat'ta Şeyh Abdülkadir Geylan'ı ziyaret edip Nehrî kazasına döner dönmez Sultan İkinci Abdülhamit'ten bir mektup aldığını ve mektubunda padişahın Ruslara karşı halkı cihada teşvik etmesini kendisinden talep ettiğinden bahsetmektedir. Bunun üzerine Şeyh Ubeydullah, Şeyh Hamza Serdilî ve Şeyh Muhammed Musilî tarafından 15.000 Kürt süvari birliği hazırlanmıştır. Şeyh Ubeydullah'a bağlı Kürt süvari birliği, Van ordusu olarak da isimlendirilen ve Faik Paşa'nın komuta ettiği kuvvetin içinde yer alarak bu savaşa katılmıştır.⁶

4 Elyut, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı*, s. 120; Süral, *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında Balkan Cephesi*, s. 26.

5 Abdulcebbar Kavak, "Anadolu'daki İrşad Merkezlerinden Nehrî Tekkesinin Osmanlı Rus Savaşlarındaki Olumlu Katkıları", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2015, S. 6, s. 103, 107.

6 Kavak, "Anadolu'daki İrşad Merkezlerinden Nehrî Tekkesi", s. 116; Nejat Abdulla, *İmparatorluk Sınır ve Aşiret*, çev. Mustafa Aslan, Avesta Yay. İstanbul 2009, s. 251.

3. 93 Harbi'nde Bingöl Halidî Şeyhleri

Bingöl Halidî şeyhlerinin hikâyesi Mevlana Halid-i Bağdadî ile başlar. Kaynakların verdiği bilgilere göre Mevlana Halid, Hindistan dönüşü Diyarbakır'a uğrar ve burada Şeyh Ali Sebtî'ye misafir olur. Daha sonra Şam halkının irşadı konusunda kendisine arkadaş olmasının, Abdullah Dehlevî'nin emri olduğunu söyler. Bunun üzerine Şeyh Ali Sebtî, Mevlana Halid ile birlikte Diyarbakır'dan ayrılır, Irak'a gider ve vefatına kadar yanında kalıp yazdığı mektupları sahiplerine ulaştırmak görevi başta olmak üzere hizmetinde bulunur. Mevlana Halid'in vefatından sonra, vasiyeti üzerine kendisine irşad için hilafet görevi verilir ve bu günkü Palu bölgesine vazifeli olarak gönderilir. Ömrünün sonuna kadar bu bölgede ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunan Şeyh Ali Sebtî, 1870 yılında Palu'da vefat etmiştir.⁷

Şeyh Ali Sebtî, Palu'da medrese ve tekke sistemini kurduktan sonra, Palu'da başlattığı ilim ve irşad faaliyetlerini, Bingöl ve çevresine de taşımaya çalışmış, bu çabaların bir neticesi olarak Bingöl'de o güne kadar bölgede ilim ve irşad faaliyetleri yapan bazı ailelerle tanışmış ve bu ailelerin kendisine yardımcı olmasını sağlamıştır. Burada kendisine intisab eden ilk halifeleri, Şeyh Abdullah Melekanî, Şeyh Ahmed el-Çanî, Şeyh Süleyman el-Kûrî, Şeyh Ahmed Halifanî, Kiğılı Şeyh Selim Efendi ile Şeyh Ahmet Çapakçürî gibi zatlardır. Bu zatlardan Melekan ailesinden Şeyh Abdullah Melekanî ile Çan ailesinden Şeyh Ahmed el-Çanî, 93 Harbi olarak tarihe geçen Osmanlı-Rus Savaşı'nda önemli yararlılıklar göstermişlerdir.⁸

3.1. Şeyh Abdullah Melekani (ö. 1878)

Şeyh Abdullah Efendi ve ailesi ile ilgili bilgileri, bu aileye mensup Hüseyin Abdullah Akdeniz'in yazmış olduğu *Melekan Şeyhleri* adlı kitaptan istifade ederek buraya aldık. Akdeniz, kitabında, 93 Harbi ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında bölgedeki tasavvuf ehlinin ve bu ailenin sözkonusu olaylar karşısındaki tutumu ile ilgili bilgiler vermektedir.

7 Muhammed İhsan Oğuz, *Tasavvuf Yolunda Manevî Cihad*, Oğuz Yayınları, İstanbul 1998, s. 113-115; M. Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Diyarbakir Velileri)*, Yıldızlar Matbaası, İstanbul 1997, s. 76-78; Abdurrahman Memiş, *Halid-i Bağdadî ve Anadolu'da Halidîlik*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 198-201; Abdulcebbar Kavak, *Mevlâna Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016, s. 317; Serdar Karabulut, *Şeyh Ali Sebiti el-Palevî*, Tibyan Yayıncılık, İzmit 2014, s. 48-52; Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2009, s. 115; Bünyami Erdem, *Şeyhü'l-Meyadini*, Örnek Ofset Ltd.Şti. Elazığ 2010, s. 176.

8 Hüseyin Abdullah Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, İtaki Kitabevleri, Malatya 2009, s. 12-20; Sebahattin el-Çanî, *Ulemauna mine'l-müderresine fi'l-karni'l-işrine*, Daru'r-Ravda, İstanbul 2016, s. 33; Mehmet Şirin Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidîlik", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Halidîliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi (Ulusal Sempozyum)*, Editör: Orhan Başaran, Bingöl Üniversitesi Yay. Bingöl 2017, s. 267.

Akdeniz'in kitabında verdiği bilgilere göre: "Şeyh Abdullah Efendi, Bingöl'ün Solhan ilçesine bağlı Melekan köyünde dünyaya gelmiştir. Aile, ismini Male Kâl isimli ailenin büyüğünden alır. Şeyh Abdullah Efendi, Male Kâl'in altıncı kuşaktan torunlarından. Aile, Nakşibendiyye tarikatı ile tanışmadan önce bölgede ilmî faaliyetlerle uğraşmış, hayatlarını ibadet ve zühd ile geçirmiştir. Aynı zamanda ilim ve ahlak bakımından da çevrelerinde örnek kimseler olarak yaşamıştır. O güne kadar çevrelerinde ilmî faaliyetleri ile tanınan ve bilinen aile, Şeyh Abdullah Efendi'nin Şeyh Ali Sebti ile tanışması sonrasında yeni bir sürece girmiştir. Melekan ailesi, yeni süreçte artık Şeyh Ali Sebti ile beraber bölgede Halidî-Nakşî geleneğin temsilcisi olarak ilmî tedrisat ile tasavvuf ve tarikat hizmeti de yapmaya başlamıştır. Şeyh Abdullah Efendi, Şeyh Ali Sebti'ye intisab ettikten sonra sadece müritlerini eğiterek onları evrad ve zikirle iyiliklere yöneltip, kötülüklerden sakındırmakla kalmamış, aynı zamanda Nakşibendiyye tarikatının geleneğinde var olan Müslümanlara ve İslam topraklarına yönelik saldırıların bertaraf edilmesi için de mücadele etmiştir." ⁹

Akdeniz, olayların gelişim seyrini şöyle aktarıyor: "1877 Osmanlı-Rus savaşında Rus Ordusu Doğu Anadolu bölgesine saldırınca, zayıf düşmüş Osmanlı ordusuna yardım etmek için çeşitli aşiretler de birliklerini kurarak savaşa katılırlar. O esnada Şeyh Abdullah Efendi ağır bir hastalığa yakalanmış ve hasta yatağında yatmaktadır. Savaş durumunu öğrenen Şeyh Efendi, yeğeni ve aynı zamanda kendisinden sonra tarikatın postnişini olacak olan Şeyh Mahmut Efendi'ye müritleri ile beraber savaşa katılmalarını emreder. Bunun üzerine Şeyh Mahmud, müritlerini toplar ve düşmanla savaşmak üzere Kars vilayetine giderek harbe katılır. Şeyh Mahmud Efendi'nin savaşta olduğu bir dönemde hasta yatağında yatmakta olan Şeyh Abdullah Efendi, bir gün yanına halifelerinden Melekanlı Şeyh Hasan Efendiyi çağırarak: "Sayın deresinin tepesine çık, (Bu tepe Melekan köyünün doğusuna düşer) Mahmud, askerleri ile birlikte düşman çemberine düşmüştür, durumunu öğrenmek için bir bak da gel." der. Bunun üzerine Şeyh Hasan hiç tereddüt etmeden hemen kalkıp o tepeye doğru yürürken, orada bulunan bazı kimseler: "Şeyh Abdullah Efendi ağır hastadır, olabilir ki şuuru yerinde değildir." diyerek Şeyh Hasan Efendi'yi geri çevirmek isterler. Ancak Şeyh Hasan: "Siz bu duruma karışmayın." diyerek, Şeyh Abdullah Efendi'nin emrini yerine getirmek üzere tepeye doğru yürümeye devam eder. Kısa bir süre sonra Şeyh Abdullah Efendi: "Mahmud ve arkadaşları düşman çemberinden kurtulmuştur, Hasan'a söyleyin geri dönsün." der ve Şeyh Hasan geri döner. Daha sonra savaş bitip Şeyh Mahmut Melekan köyüne döndüğünde,

9 Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, 12-20; Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidîlik", s. 267.

kendisine bu durum anlatılınca olayın aynen vaki olduğunu hem kendisi, hem de yanında bulunan müritleri tasdik ederler.”¹⁰

3.2. Şeyh Ahmed el-Çanî (ö. 1884)

Şeyh Ali Sebti, Çapakçur bölgesine gelmeden önce Bingöl ve çevresinde Kadirî tarikatı yaygındı. Çan ailesi, bu tarikatın bölgedeki önde gelen ailelerinden biri konumundaydı. Ailenin büyüğü Şeyh Kasım, Abbasiler Dönemi’nde Diyarbakır’ın Silvan (Farkin) ilçesine hicret etti, buradan da Bitlis’e geçti. Şeyh Kasım’ın oğulları Şeyh Tahir ile Şeyh Ali, Bitlis Sancağına kadar geldiler. Şeyh Ali Bitlis’te kaldı, Şeyh Tahir ise Çapakçur’a geldi. Şeyh Tâhir’in tek oğlu olan Şeyh İbrahim, önce Pîrfakir köyüne, ardından Çan köyüne yerleşti. Miladi 1850 yılında Çan köyünde bir camii inşa eden Şeyh İbrahim, burada ilim ve irşad hizmetlerine başladı. Daha sonra Şeyh İbrahim’in oğlu Şeyh Ahmet ve onun oğlu Şeyh Eyüp aynı bölgede ilim ve irşad faaliyetlerine devam ettiler. İşte Şeyh Ali Sebti’nin halifesi olan Şeyh Ahmed el-Çanî, Şeyh Eyüp Efendi’nin oğludur.¹¹

Şeyh Ahmed Efendi, takriben altmış yaşlarında olduğu bir dönemde, yanında oğlu Şeyh Mahmut, halifesi Molla Arif Sevkarî, müritleri ve çevreden topladığı gönüllülerle beraber 1877 yılında Osmanlı devleti ile Rusya arasında meydana gelen savaşa katıldılar. Molla Arif Efendi, çevredeki aşiretlere mektuplar yazarak onları Ruslara karşı cihada teşvik etti. Bingöl çevresinden Şeyh Mahmut Melekanî, Diyarbakır bölgesinden Emir Said Bey, Seyyid Sıbğatullah Arvasî’nin oğlu Şeyh Celaledin, yine Bitlis mıntıkasından ve Seyyid Sıbğatullah Arvasî’nin halifelerinden Molla Halid-i Orekî gibi pek çok şeyh ailesi ve aşiret ileri gelenleri bu savaşa katıldılar. Şeyh Celaledin ile Molla Halid-i Orekî Doğubayazıt dolaylarında şehit oldu. Şeyh Ahmed Efendi’nin oğlu Şeyh Halid ise bu savaşta yaralandı. Şeyh Ahmed Efendi, yaralı oğlu, halifesi, müritleri ve sevenleri ile beraber bu savaştan döndükten sonra ilk iş olarak Çan köyünde bir mescit inşa ederek ilim ve irşad faaliyetlerine devam ettiler.¹²

4. Birinci Dünya Savaşı’nda Sûfi Direnişler

Osmanlı devletinin zayıflamaya başlaması üzerine, bu devleti ve genel anlamda İslam dünyasını parçalamak ve bu sayede yeni sömürgeler elde ederek

10 Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, s. 87-89; Ayış, “Bingöl ve Çevresinde Halidîlik”, s. 271.

11 El-Çanî, *Ulemauna mine’l-Müderresin*, İstanbul 2016, s. 33; Diyadin Korkutata, *Tasavvufun İçinden Gelen Yol (Şeyh Ahmed Efendi Ailesi)*, Bingöl 2016, s. 33-44; Ayış, “Bingöl ve Çevresinde Halidîlik”, s. 273.

12 El-Çanî, *Ulemauna mine’l-Müderresin*, s. 38; Aynı müellif, *Çan Şeyhlerinin Tasavvuftaki Yeri ve Konumu*, s. 5, Kaynak: <http://www.elcanihoca.com/>. Erişim Tarihi: 12.07.2017; Ayış, “Bingöl ve Çevresinde Halidîlik”, s. 274.

özellikle yer altı kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen bazı ülkeler Osmanlı'yı işgale başladılar. XIX. yüzyılda Ruslar Kuzey'den Kafkaslara, Orta Asya'ya ve Doğu Anadolu'ya; Batılı bazı devletler de Afrika ve Orta Doğu İslam ülkelerine göz dikti. Bu dönemde İslam dünyasının farklı bölgelerinde vatanlarını savunmak için birçok kişi millî mücadeleye girişti. Bu mücadeleye girişen, hatta liderlik yapanlardan önemli bir kısmı da mutasavvıflar, yani dervişler ve şeyhler idi. Onların millî mücadelelerde gösterdikleri bu yararlılıklar ve katkıları Afrika'da, Orta Asya'da, Kafkaslar'da ve Anadolu'da sūfî direniş olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³

Afrika'da XIX. yüzyılda özellikle Fransız ve İtalyanlara karşı verilen millî mücadelede tarikat mensupları hep ön safta olmuş ve önemli yararlılıklar göstermişlerdir. Libya'da, Ömer Muhtar İtalyanlara karşı, Cezayirde, Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî Fransızlar'a karşı, Sudan'da, Muhammed Ahmed el-Mehdi, İngilizlere karşı, Mısır'da, Ahmed Arabî, Fransızlara karşı, Mağrib'de (Fas), Muhammed b. Abdulkerim Hattabî, Fransızlara karşı, Somali'de, Muhammed Abdullah Hasen, İngiliz ve İtalyanlara karşı, Moritanya'da, Şeyh Mâu'l-Ayneyn, Fransızlara karşı, Senegal'de Şehit Ömer Tekrurî, Fransızlara karşı, Nijerya'da Şeyh Osman Fudî, Fransızlara karşı, Mali'de, Himallah Şerif, Fransızlara karşı, Kırgızistan'da Dükçi İşân mürîdleri ile beraber Ruslara karşı, Kafkaslarda ise Şeyh Şâmil yine Ruslar'a karşı mücadele etmişlerdir.¹⁴

Fransızların Cezâyir'i işgale başlaması üzerine, Cezayir'de, Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî, bu ülkedeki millî mücadelenin komutanlığını yapmış ve 1832-1847 yılları arasında ülkesinin lideri (emîr) olup Fransızlara karşı savaşmıştır.¹⁵

İtalyanların Libya'yı işgali üzerine, Libya'da kurulan Senûsiyye tarikatı, 1911'den sonra millî mücadeleye girişmiş bir tasavvuf ekolüdür. Vatanlarını savunmak için Ömer Muhtar (ö. 1931) ve Şeyh Ahmed Senûsî (ö. 1933) önderliğinde millî bir mücadele vermişlerdir. Ahmed Senûsî 1918'de Anadolu'ya da gelmiş, Kurtuluş Savaşı yıllarında burada kalıp direnişçileredestek vermiş, 1933'te Medine'de vefat etmiştir.¹⁶

Fransızların Senegal'i işgale başlaması üzerine millî mücadeleye girişen bir diğer tarikat da Ticanilerdir. Hareketin lideri Şeyh Ömer (ö. 1864), tekkesini hem manevî hem de askerî bir karargâh hâline getirip Fransızlara karşı

13 Necdet Tosun, *Milli Mücadele'de Sufilerin Rolü*, Kaynak: <https://sorularlailslamiyet.com/milli-mucadelede-sufilerin-rolu-hakkinda-bilgi-verir-misiniz>. Erişim Tarihi: 16.12.2017.

14 Es'ad el-Hatîb, *Sûfîler ve Aksiyon*, (Tercüme: H. İ. Kaçar, Ö. Kavak, Y. Günaydın), İstanbul 1999, s. 111-117.

15 Ramazan Muslu, *Emir Abdülkâdir el-Cezâirî*, İstanbul 2011, s. 32-126; Tosun, *Milli Mücadele'de Sufilerin Rolü*, s. 1.

16 El-Hatîb, *Sûfîler ve Aksiyon*, s. 132-133; Tosun, *Milli Mücadele'de Sufilerin Rolü*, s. 1.

mücâdeleye girişti, 1854'de Senegal'in büyük bir kısmında yönetimi ele geçirdi. Kendisi şehid olunca mucâdelesini önce yeğeni Ahmed Ticânî, sonra bir Kâdiriyye müntesibi olan Ahmed Habîbullah Bamba (ö. 1927) gibi sûfîler devam ettirdi.¹⁷

Orta Asya'nın Fergana bölgesindeki şeyhlerden Muhammed Ali b. Muhammed Sâbır'ın lakabı Dükçi İşân idi. Bu zât, 1898 yılında Andican'da Ruslara karşı başlatılan millî mucâdelenin ve vatan müdâfaasının önderliğini yapmıştır.¹⁸ 1898'de bugün Kırgızistan'da bulunan Oş şehrinde müridlerini ve halkı Ruslara karşı mucâdeleye çağırdı. Dükçi İşân yanındakilerle birlikte Rus askerlerinin karargâhına baskınlar düzenledi, çatışmalar oldu, ancak teknolojik üstünlüğü olan Rus ordusunu yenemedi. Kâşgar'a kaçarken yolda yakalandı, muhâkeme edildi ve 12 Haziran 1898'de altı yakın taraftarıyla birlikte idam edildi.¹⁹

Kafkaslarda 1829'da Ruslara karşı mucâdele (gazâ, gazavât) hareketinin lideri olarak Gâzi Muhammed seçilmişti. Bu zât da Şeyh Şâmil gibi Cemâleddin Gâzîkumûkî'nin müridi idi. Gâzi Muhammed Kafkasya halklarını cihadı çağıran bir bildiri neşretti. Şeyh Şâmil de Gâzi Muhammed'in en önemli yardımcısı oldu. Gâzi Muhammed bu mucâdeleler esnâsında 1832'de şehid düştü, Şeyh Şâmil de yaralandı. Gâzi Muhammed'in yerine İmam Hamzat (Hamza Bey) millî mucâdelenin komutanı oldu. Onun da 1834'te şehid olması üzerine Şeyh Şâmil Kafkaslardaki millî mucâdelenin komutanı seçildi. Uzun yıllar vatan müdâfaasında liderlik yapan Şeyh Şâmil 1871'de Medine-i Münevvere'de vefat etti.²⁰

5. Birinci Dünya Savaşı'nda Halidî Şeyhleri

Halidî şeyhleri, 93 Harbi'nde olduğu gibi, Birinci Dünya Savaşı'nda da önemli yararlılıklar göstermişlerdir. Bu mucâdelede hem din adamlarının, hem de tarikat mensuplarının önemli katkıları olmuştur. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde bulunan tasavvuf ve tarikat ehli kim-seler, bazen fiili olarak, bazen de cephe gerisinde görev almak suretiyle bu savaflara iştirak etmişlerdir.

17 El-Hatîb, *Sûfîler ve Aksiyon*, s. 143-145; Tosun, *Millî Mücadele'de Sufilerin Rolü*, s. 2.

18 Tosun, *Millî Mücadele'de Sufilerin Rolü*, s. 2; B. M. Babadjanov-A.von Kügelgen, *Menâkıb-ı Dükçi İşân*, Almatı 2004, s. 307.

19 Tosun, *Millî Mücadele'de Sufilerin Rolü*, s. 2; Bahtiyar Babacanov, "Dükçi-İşân", *İslam Na Territorii Bıvşey Rossiyskoy İmperii*, Moskova 1999, Fasikül: 2, s. 35-37.

20 Muhammed Tâhir el-Karakî, *Dağıstan Kılıçlarının Parlaması Tercüme: Cafer Barlas*, İstanbul 1999, s. 47-50; Cafer Barlas, *Kafkasya'nın Kurtuluş Mücadelesi*, İstanbul 1990, s. 34; Süleyman Uludağ, "Müridizm", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, XXXII, 50-51; Tosun, *Millî Mücadele'de Sufilerin Rolü*, s. 3.

İstanbul'da, Nakşibendî tarîkatine mensup Özbekler Tekkesi şeyhi Atâ Efendi (ö. 1936) Kurtuluş Savaşı'nda millî mücâdeleye büyük bir destek vermiştir. İstanbul, düşman devletleri tarafından işgal edilince İstanbul'dan Anadolu'ya geçip millî mücâdeleye katılmak isteyenler önce gizlice bu tekkeye gelirler, Şeyh Atâ Efendi'nin misâfiri olarak tekkede kalırlar, daha sonra uygun bir ortam olunca da Anadolu'ya giderlerdi. Bu yolu kullanarak Anadolu'ya gidenler arasında *Fevzi Çakmak, İsmet İnönü, Celâl Bayar, Hâlide Edib Adıvar, Mehmed Âkif Ersoy, Ali Fuad Cebesoy ve Hamdullah Suphi Tanrıöver* gibi önemli şahıslar bulunuyordu.²¹

Yine Mevlana Hâlid-i Bağdâdî'nin mürîd ve halifesi olan Tâhâ el-Hakârî'nin halifelerinden Muhammed Küfrevî'nin halifesi Alvarlı Efe lakaplı Muhammed Lutfi Efendi (ö. 1956) de Rusların Erzurum ve çevresini işgali akabinde katliama girişen Ermenilere karşı altmış kişilik bir askerî birlik ile mücadele etmiştir.²²

Bitlis'te, Şeyh Abdurrahman Tağî'nin (ö. 1304/1886) bugünkü adıyla Güroymak ilçesinde açtığı Norşin Medresesi'nde yetişmiş birçok tanınmış şahsiyet, Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslara karşı cihad için Kafkasya bölgesi ile Van, Muş, Erzurum ve Bitlis yörelerinde savaşmışlardır.²³

Bu savaşa katılanlardan biri de Said-i Nursî'dir (ö. 1380/1960). Aslında kendisi klasik tasavvuf geleneği içerisinde yetişmiş biri değildir. Fakat Hâlidî şeyhlerinden Seyyid Nur Muhammed, Şeyh Abdurrahman-ı Tağî, Şeyh Fehim ve Şeyh Muhammed Küfrevî gibi bölgenin önde gelen şahsiyetlerinden ders almıştır. Bu arada bir dönem kaldığı Norşin Medresesi'nde Hâlidî tasavvuf geleneğini öğrenme fırsatını yakalamıştır. Said-i Nursî, Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslara karşı Kafkas Cephesi'nde cihada katılmıştır. Van'a bağlı Vestan (Gevaş) kazasına saldıran Kazakları durdurmak için talebeleriyle seferber olan Said Nursî, bu savaşta çok sevdiği talebesi ve kâtibi Molla Habib'i şehit vermiştir. Bitlis savunması sırasında ise Said Nursî'nin arkadaşlarının çoğu şehit edilmiş, kendisi de yaralı olarak Ruslara esir düşmüştür.²⁴

Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslar iki kol hâlinde Malazgirt ve Van üzerinden Muradiye'yi, ardından Patnos ve Erciş'i işgâl etmiş ve Bitlis'e doğru

21 Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara 1973, s. 26-28; Süleyman Beyoğlu, "Millî Mücâdele ve Özbekler Tekkesi", *Üsküdar Sempozyumu-1 Bildiriler*, İstanbul 2004, 1, 201, 206-209.

22 Hüseyin Kutlu, *Hâce Muhammed Lutfi (Efe Hazretleri) Hayâtı Şahsiyeti ve Eserleri*, İstanbul 2006, s. 62-64.

23 Kavak, "Anadolu'daki İrşad Merkezlerinden Nehrî Tekkesi", 118.

24 Said-i Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, Rnk Neşriyat, İstanbul 2008, s. 112; Kavak, "Anadolu'daki İrşad Merkezlerinden Nehrî Tekkesi", s. 118.

ilerlemeye başlamışlardı. Bu gelişmeler üzerine hükümet, Ziyauddin Efendi ve bölgenin önde gelen aşiret ve din adamlarına hazırlanmaları için haber göndermişti. Norşin'i bir ilim yuvası hâline getiren Ziyauddin Efendi'nin tekkesi kısa bir süre sonra askeri bir teşkilat hâline getirilmişti. Yöre halkı da Ziyauddin Efendi'nin isteğiyle savaş için hazırlıklara başlamıştı. Kısa bir süre içinde toplanan talebeleri ve bunlara katılan gönüllülerden bir milis birliği oluşturularak, cepheye hareket edilmişti. Ziyauddin Efendi'nin düşmanla ilk mücadelesi Bulanık'ta olmuştu. Bu savaşta Ziyauddin Efendi'nin kardeşlerinden Muhammed Said, Karasu yakınlarında şehit olmuştu. Muhammed Eşref de savaş meydanında kaybolmuş ve bir daha kendisinden haber alınmamıştı. Ruslar, kısa bir süre sonra 3 Mart 1916'da Bitlis'i işgal etmişlerdi. Bitlis'in kurtarılması esnasında Ziyauddin Efendi'nin yakınında patlayan bir top mermisinden kopan bir parça sol koluna isabet etmiş ve bu nedenle hastaneye kaldırılarak kolu kesilmişti. Ziyauddin Efendiye, 12 Temmuz 1916'da Sultan V. Mehmed tarafından "Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası" verilmiş ve bir de takma kol gönderilmiştir.²⁵

Sonraki süreçte Mustafa Kemal Atatürk, Bitlis'in kurtuluşu yıllarında tanışmış olduğu Şeyh Mehmet Küfrevi'nin oğlu Şeyh Abdalbaki Efendi ile Şeyh Muhammed Ziyauddin'e teşekkür etmiş ve onlara birer mektup yazmıştır. Şeyh Muhammed Ziyauddin'e yazdığı bir mektupta onu Kurtuluş Savaşı öncesi Şarkî Anadolu Mudafa-i Hukuk Cemiyeti'nin "en muhterem azasından" biri olarak gördüğünü söyleyerek yardımlarını talep etmiştir.²⁶

6. Birinci Dünya Savaşı'nda Bingöl Halidî Şeyhleri

93 Harbi'nde Bingöl Halidî şeyhleri kısmında da belirtildiği gibi, Bingöl'ün Halidî şeyhleri, Şeyh Ali Sebti vasıtasıyla Nakşibendilikle tanıştıkları için daha çok Palu Tekkesi'ne bağlıydılar. Çapakçur bölgesinde Şeyh Ali Sebti ile tanışan Şeyh Abdullah Melekanî, Şeyh Ahmed el-Çanî, Şeyh Ahmed Halifanî gibi zatlar kendi dönemlerinde hem ilim ve irşad faaliyetinde bulunmuşlar, hem de Osmanlı-Rus savaşlarında mücadele etmek suretiyle yararlılıklar göstermişlerdi. Daha sonraki süreçte bu zatların yerlerine geçen müritleri ve evlatları da aynı yolu takip etmiş, buldukları bölgelerde bir taraftan ilim ve irşad faaliyeti ile meşgul olurlarken, diğer taraftan özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndaki milli mücadele yıllarında yine Rus ve Ermeni işgalcilere karşı

25 İbrahim Baz, "Osmanlıdan Cumhuriyete Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Taği", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 2014/2, S. 34, s. 99-101;

<https://hizanalimleri.wordpress.com/author/hizanalimleri/>. Erişim Tarihi: 16.12.2017.

26 Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002, s. 83-84; Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk Vesikaları*, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları Ankara 1991, s. 652.

mücadele vermişlerdir. Çalışmamızın bu kısmında bu dönemde yaşamış ve bizzat savaşa iştirak etmek suretiyle mücadele etmiş Bingöl Halidî şeylerinin yaptıkları mücadeleler ve gösterdikleri yararlılıkları ele almaya çalışacağız.

6.1. Melekanlı İkinci Şeyh Abdullah Efendi (ö. 1925)

Yukarıda, Melekan ailesinin 93 Harbi'ndeki tutumu ile bilgi veren Abdullah Akdeniz, İkinci Şeyh Abdullah Efendi'nin Birinci Dünya Savaşı'nda gösterdiği yararlılıklar ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Abdullah Efendi, Melekanlı Şeyh Mahmud Efendi'nin büyük oğlu olup genç yaşlarda tarikat yolunda icazet almış bir zattır. Şeyh Abdullah Efendi, çok zeki ileri görüşlü, cesur ve âlim bir şahsiyettir. Hem akrabalarına, hem de çevresine karşı çok şefkatli ve merhametli biriydi. Cesareti ve ilmi sayesinde çevresinde tam güven kazanmıştı. Bu yüzden kendisini tanıyanlar, onu tekkede şeyh, ilim meclislerinde âlim, düşmana karşı kahraman bir kişi olarak anlatırlar. Şeyh Abdullah Efendi, Şeyh Mahmud Efendi'nin vefatından sonra Melekan Tekkesinin postnişini olmuştur. Onun görev aldığı dönemde Birinci Cihan Harbi başlamış, hemen ardından da Ermeni ayaklanmaları baş göstermiştir."²⁷

Akdeniz, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı zamanlarda Melekan ve çevresinin içinde bulunduğu durumu şu şekilde nakletmektedir: "Birinci dünya savaşı başladığı zamanlarda, Hamidiye alayları ile beraber bazı tarikat şeyhleri de düşmana karşı savaşmak üzere müritlerini toplayıp silahlandırdılar ve kendi komutanlıklarında muharip birlikler teşkil ederek cepheye düşmana karşı çıktılar. İşte bu tarikat şeyhlerinden birisi de Melekanlı 2. Şeyh Abdullah Efendi'dir. Rus askerleri, Muş ilinin Bulanık İlçesi (Kop) civarına kadar ilerleyince Şeyh Abdullah Efendi, müritlerini toplayarak bu günkü Solhan ilçe merkezinin 7 km doğusunda bulunan Gırvas (Arakonak) köyünde Qıban denilen düz bir mevkideki Merg İbrahim (İbrahim Çayırı) düzlüğünde askeri karargâhını kurar. Bu birliğin eğitimi ise askeri birliklerden getirilen subaylar tarafından verilir. Bu eğitim süresi boyunca birliğin yeme içme ihtiyacını Gırvas köyü karşılar. Eğitim tamamlanınca Şeyh Abdullah komutasındaki birlik cepheye hareket eder. Gırvas köyü halkından birçok kişi bu birliğe katılır. Bugün bu savaşa katılanların isimleri köy halkı tarafından bilinmektedir. Melekanlı Şeyh Abdullah Efendi'nin müritlerinden teşekkül ettirdiği bu birlik, Muş'a vardığında Bulanık ilçe merkezinin doğusunda bulunan Bulanık Gölü çevresindeki köyde karargâhını kurar. Bir gün o bölgede milis kuvvetlerinin bağlı olduğu Başkomutan Osman Nuri Paşa, karargâhları gezerek milis kuvvetlerin atış kabiliyetlerini denetler. Bir ara Şeyh Abdullah Efendi'nin komutasında bulunan karargâha gelerek denetlemeye başlar. Önce kendisi bir

²⁷ Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, s. 110.

beşli tüfeği alır, atış şeklini gösterir ve hedefe doğru nişan durumunu izah eder. Sonra tüfeği Şeyh Efendi'ye verir. Şeyh Efendi, hedefe beş mermi atar ve hepsi isabet eder. Paşa, böyle bir komutanın mahiyetindeki asker yenilmez diyerek memnuniyetini ifade eder ve Şeyh Efendi'yi tebrik eder."²⁸

Akdeniz, savaşın olduğu dönemde savaş meydanında Ruslara karşı beraber çarpışan bölgenin önde gelen iki tasavvuf şeyhi, Abdullah Efendi ile Ziyaeddin Norşinî arasında gecen münasebeti şöyle anlatmaktadır: "Savaş günlerinde Şeyh Abdullah Efendi'nin karargâhının yakınındaki bir başka köyde Hazret unvanı ile anılan Norşin Tekkesi Şeyhi Ziyaeddin Norşini'nin karargâhı vardı. Bu iki kahraman mürid şeyh birbirleri ile diyaloga geçerler. Evvela Şeyh Abdullah Efendi, Hazret'i ziyaret eder. Daha sonra Hazret onun ziyaretine gelir ve bu şekilde savaş günlerinde birbirlerine moral ve destek verirler. Hazret birliğine dönerken, o yörede Nıftık köyünde oturan ve aynı zamanda Şeyh Ali Sebti'nin oğlu Hınıs Tekkesi postnişini Şeyh Mahmud Efendi'den icazet almış Molla Ali Köse adında Nakşi bir zat, o aralar Şeyh Abdullah Efendi ve askerlerine kuzu getirmiştir. Şeyh Abdullah Efendi bu kuzuları Hazret ve askerlerine hediye eder."²⁹

Akdeniz, Ruslarla savaş başladığında, Şeyh Abdullah Efendi'nin birliğinin durumunu şu şekilde anlatır: "Ruslarla savaş başladığında, Şeyh Abdullah Efendi'nin birliği, en çetin mücadeleyi Bulanık Gölü civarında verir. Şeyh Abdullah Efendi ve askerlerinin elinde yalnızca tüfek vardır. Rusların elinde ise tüfekte beraber aynı zamanda top da vardır. Şeyh Abdullah Efendi ve askerleri, Rusların ağır topları karşısında gerilla savaşı yerine göğüs göğüse çarpışmayı tercih ederler. Rusların top mermilerine karşı uzun bir süre direnirler ve bu arada ağır kayıplar verirler. Gırvas köyü halkından birçok kişi bu savaşta şehit düşer. Bu şehitlerden sadece 7 tanesi Gırvas köyü Hılan kabilesindedir. Solhan bölgesinin Boğlan ağalarından Hacı Hüseyin Ağa bulunduğu mevziyi terk etmez mermisi bitene kadar birçok Rus askerini öldürür, ardından mermisi bitince kendisi de şehit olur. Hacı Hüseyin Ağa'nın bu kahramanlığı günümüze kadar dilden dile dolaşır. Şeyh Abdullah Efendi, Rus askerleri ilerlemeye başlayınca şehit cesetlerine zarar verirler endişesi ile cesetlerin göle bırakılmasını emreder ve şehitlerin cesetleri göle bırakılır. Birkaç gün sonra Rus askeri geri çekilince, orada bulunanlar cesetleri Harabşehir ismindeki köye taşıyıp defnedirler. Herkes yakınının cesedini sudan çıkartıp o köyde defnedir. Gırvas köyünün şehitleri, köyün ileri gelen ağası ve aynı zamanda Şeyh Abdullah Efendi tarafından bir birliğe komutan olarak

28 Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, s. 140.

29 Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, s. 144.

atanan Hacı Ahmet Was adında tanınmış cesur ve yürekli bir zat tarafından gölden çıkartılıp defin edilmek üzere belirlenen köye götürülmüştür.”³⁰

Hüseyin Abdullah Akdeniz, babasının o günleri gördüğünü ve yaşadığını belirttiikten sonra o günlerle ilgili olarak babasından şu nakillerde bulunur: “Rahmetli babamın anlattığına göre, Hacı Ahmet Ağa atına binmiş olarak gelir, şehitleri teker teker gölden çıkarıp atının üzerine kendi arkasına gelecek şekilde bağlar ve götürüp köyde defnedermiş. Bir seferinde Hacı Ahmet Ağa geldiğinde orada ben ve Boğlan köyünden Molla Sadullah’tan başkası bulunmuyordu. Hacı Ahmet Ağa bize genç hocalar burada şu anda kimse yok yardımınıza ihtiyacım var şu şehit cenazesini arkama bağlayın götürüp defnedeyim, dedi. Cenaze suda kaldığı için iyice şişmişti. Hacı Ahmet Ağa kollarından kaldırdı ben de sırtıma aldım atın üstüne çıkardık ve bağladık. Hacı cenazeyi götürünce baktım ki sırtımdan ayaklarıma kadar şehidin kanı var. Ne kadar yıkadımsa da kan lekeleri çıkmadı. Ceketimi bir ara Şeyh Abdullah Efendi’ye gösterdim o da bu kan lekesi şehitlerin sana hediyesi olsun deyince ceketini giymeye devam ettim. Seferberlik zamanında tam on sene bu ceketini giydim.”³¹

Akdeniz, Şeyh Abdullah Efendi ve diğer milis kuvvetlerin verdiği mücadele ve neticede ortaya çıkan durum hakkında şu bilgileri vermektedir: “Şeyh Abdullah Efendi ve diğer milis kuvvetler çok zor şartlar altında uzun bir süre Ruslarla mücadele ederler, onlara birçok kayıp veririrler, aynı zamanda da pek çok şehit verirler. Bu şartlarda Rus askerleri ile uzun bir süre mücadele eden milis kuvvetlerine arkadan yeterli takviye güç gelmeyince, silah ve teçhizatları da tükenince mecburen geri çekilmek zorunda kalırlar. Bu sefer de geride kalan çoluk çocuğu Rus askerlerine ezdirmemek için yükte hafif, pahada ağır ne alabiliyorlarsa alırlar ve muhacirliğe hazırlanırlar. Herkes çoluk çocuğunu alıp bu defa da gurbet yollarına düşer, Diyarbakır ve Elazığ bölgesine hicret ederler. Bu şartlarda Rus askerleri Doğu Anadolu bölgesinin büyük bir kısmını işgal eder. Ruslar, Bingöl tarafından Solhan ilçesinin Masala çayına kadar ilerlerler. Yöre halkı çoluk çocuğunu cephe gerisine güvenli yerlere bıraktıktan sonra tekrar geri dönüp bu defa gerilla taktiği ile Ruslarla mücadele eder. Akdeniz, babasının da bu gerilla birliklerinin içerisinde yer aldığını ve Ruslara karşı savaştığını, üç defa onlarla sıcak temas sağladığını, ancak Allah’ın inayet ve yardımıyla kurtulduğunu anlatır.”³²

30 Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, s. 144.

31 Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, s. 145.

32 Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, s. 146.

6.2. Şeyh Eyyûb el-Çanî (ö. 1924)

1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak verince Şeyh Ahmed el-Çanî'nin oğlu Şeyh Eyyûb Efendi, Az, Nakşan, Sekaran aşiretlerinden oluşan gönüllü milis alayını kurarak Ruslara karşı üç yıl boyunca büyük fedakârlıkla cihat etmiştir. Bu cihada, Şeyh Ahmed el-Çanî'nin diğer oğlu Şeyh Hasan Efendi ve torunları Şeyh Hamza, Şeyh Zülküf, Şeyh Maruf, Şeyh Muhyeddin gibi eli silah tutan birçok kişi katılmış ve çok büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Muş cephesinde Ruslarla savaşan Şeyh Abdullah Efendi'nin yanı sıra yine Bingöl Halidî şeyhlerinin geleneğinden gelen Kelhasî şeyhlerinden Şeyh Şerif Efendi, Gök-dere ve Yamaç bölgesinde oluşan alayın başına geçerek, önce Muş cephesinde, sonra Kiğı cephesinde Ruslara karşı büyük bir mücadele vermiştir.³³

Ayrıca Milli mücadelenin devam ettiği yıllarda Şeyh Eyyûb Efendi'nin de içinde bulunduğu Çapakçur'dan bir heyet, 1921 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisine bir telgraf gönderir. Telgrafta, yaklaşık altı buçuk asırdır Müslüman Türk milleti ile beraber yaşadıklarını, bu beraberlik süresi içerisinde oluşan dinî ve millî rabitanın, birlik ve beraberliğimizin bozulmasına müsaade etmediğini belirtir. Bu telgraf, Belediye Reisi Arif Bey, Çan Meşayihinden Şeyh Eyyûp, ulemadan Molla Yusuf ile eşraftan Mütevellizade İsmail Efendi'nin imzaları ile gönderilmiştir.³⁴

6.3. Halifanlı Şeyh Muhammed Emin Efendi (ö. 1928)

Şeyh Ali Sebtî'nin halifelerinden Şeyh Ahmed Halifanî'nin oğludur. Halifan köyünde doğmuş, medrese ilmine babasının yanında başlamıştır. Babasının talimatı üzerine Şeyh Ali Efendi'nin oğlu Şeyh Hasan Naki Efendi'nin yanına gitmiş, ilim ve tasavvuf icazetini ondan almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Rus işgali sebebiyle Halifan'daki ailesi ile birlikte muhacir olurlar. Ailesini Bingöl'ün Çan köyü Megmir Yaylası'na getirdikten sonra kardeşi Şehit Şeyh Abdullah Efendi ile birlikte Ruslara karşı savaşmak için geri döner. 1916 yılı sonbaharının bir öğle vakti sonrası Karlıova'nın Göynük (Oğnut) köyü yeni yerleşimin bulunduğu mıntıkaya geldiklerinde karşı tepedeki bir bölük Rus askeri ile karşılaşılır ve aralarında sıcak çatışma başlar. Şeyh Abdullah Efendi şehit olur, Şeyh Muhammed Emin Efendi ağır yaralanır, hava karardığı için düşman askerleri üzerlerine gidemez ve o gece şehit olan kardeşinin sırtına sarılarak sabahlar ve gün ağardıktan sonra da düşman askerleri tarafından esir alınır.

33 Sebahattin El-Çanî, *Çan Şeyhlerinin Tasavvuftaki Yeri ve Konumu*, s. 5, Kaynak: <http://www.elcanihoca.com/>. Erişim tarihi: 10.05.2018.

34 El-Çanî, *Çan Şeyhlerinin Tasavvuftaki Yeri ve Konumu*, s. 5. Telgraf nüshası için bkz. Ek: 1.

Şeyh Muhammed Emin Efendi, Erzurum'a götürülürken Çat ilçesindeki müritleri tarafından yüklü miktarda para ve altın karşılığında Ruslardan geri alınır. Çat'ın Başköy köyüne kaldırılarak tedavi altına alınır. Daha sonra Çat'ın kurtuluşunda oradaki müritlerini toplayarak bir milis gücü oluşturur ve milis komutanı olarak Ermenilere karşı savaşır. Ermenileri o bölgeden temizledikleri sırada o zaman doğu cephesi komutanı olarak atanan 15. Kordulu komutanı Kazım Karabekir Paşa, Şeyh Muhammed Emin Efendi ve arkadaşlarının yaptıkları başarılı mücadeleden dolayı kendilerini tebrik eder. Bilahare Çat'ın Parmaksız köyüne yerleşir, orada medresesini kurar ve tekrar irşada başlar. Çat ve bölgesinde çok büyük hizmetleri olmuştur. 1928 yılında Çat'ın Parmaksız köyünde vefat etmiş, kabri kendisi tarafından yaptırılan Parmaksız köyü camisinin içerisinde yer almaktadır.³⁵

Sonuç

Sonuç olarak şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki tasavvuf, toplumsal hayatta adeta bir ahlak okulu görevini yapmış, tekke ve dergâhlar da birer yaygın eğitim kurumları olarak sosyo-kültürel hayatta hizmet vermeye devam etmişlerdir. Bununla beraber tasavvuf ehli özellikle savaş zamanlarında vatan savunması gibi durumlar karşısında bu görevi de seve seve yerine getirmiş ve bu konularda da topluma örnek ve önder olmuşlardır. Dolayısıyla barış zamanında ahlâk ve maneviyat eğitimi ile meşgul olan tasavvuf ehli kimseler, savaş zamanında hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan mal ve canlarıyla cihad gibi ulvî bir göreve katılmaktan çekinmemişlerdir. Bu yüzden iddia edildiği gibi tasavvuf, asla pasif bir mistisizm hareketi, tasavvuf ehli de miskin ve tembel kimseler olmamışlardır.

Bu durumu, özellikle 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ve 1919-1922 yılları arasında yapılan Kurtuluş Savaşı'nda daha net görmek mümkündür.

93 Harbi'nde, Ahmed Muhtar Paşa komutasındaki Doğu Cephesi'nde Nehrî Tekkesinden Seyyid Tâhâ'nın oğlu Şeyh Ubeydullah, Şeyh Hamza Serdilî ve Şeyh Muhammed Musilî, mahiyetlerindeki gönüllü milis kuvvetlerle Ruslarla mücadele etmişlerdir.

Aynı savaşa Bingöl ve çevresindeki Halidî şeyhleri de katılmıştır. Rus Ordusu Doğu Anadolu bölgesine saldırınca, zayıf düşmüş Osmanlı ordusuna yardım etmek için Bingöl ve çevresindeki çeşitli aşiretler, birliklerini kura-

35 Şeyh Ahmed Halifanî ile ilgili bu bilgiler, aynı zamanda Bingöl Üniversitesi Rektörlüğünde idari personel olarak görev yapan Şeyh Ahmed Halifanî'nin torunlarından Sayın Faruk Yolcu ile yaptığım söyleşi sonucu tarafıma yazılı olarak verilmiştir. Bkz. Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Halidîlik", s. 278.

rak savaşa katılmışlardır. Savaş durumunu öğrenen Melekanlı Şeyh Abdullah Efendi, kendisi yaşlı ve hasta olduğundan yeğeni ve aynı zamanda kendisinden sonra tarikatın postnişini olacak olan Şeyh Mahmut Efendi'yi müritleri ile beraber savaşa göndermiştir.

Yine Bingöl çevresinden Şeyh Ahmed el-Çanî, Diyarbakır bölgesinden Emir Said Bey, Seyyid Sıbğatullah Arvasî'nin oğlu Şeyh Celaledin, Bitlis mıntıkasından ve Seyyid Sıbğatullah Arvasî'nin halifelerinden Molla Halid-i Oreki gibi pek çok şeyh ailesi ve aşiret ileri gelenleri bu savaşa katılmıştır.

93 Harbi'nde düşmanla mücadelede gösterilen aynı duyarlılık, Birinci Dünya Savaşı'nda da gösterilmiştir. İstanbul'da, Nakşibendî tarikatine mensup Özbekler Tekkesi Şeyhi Atâ Efendi, Erzurum'da, Alvarlı Efe lakaplı Muhammed Lutfî Efendi, Bitlis ve çevresinde başta Ziyauddin Norşinî ve Bediuzzaman Said Nursî olmak üzere Norşin medresesinde yetişmiş birçok tanınmış şahsiyet, yine Bingöl Halidî şeyhlerinden Melekanlı Şeyh Abdullah Efendi, Çanlı Şeyh Eyüb Efendi ile Halifanlı Şeyh Muhammed Emin Efendi bu mücadelelere katılmışlardır.

Kaynakça

- ABDULLA, Nejat, İmparatorluk Sınır ve Aşiret, çev. Mustafa Aslan, Avesta Yay. İstanbul 2009.
- AKDENİZ, Hüseyin Abdullah, *Melekan Şeyhleri*, İtaki Kitabevleri, Malatya 2009.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk Vesikaları*, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1991.
- AYDOĞMUŞ, Günerkan, *Harpüt Kültüründe Din Âlimleri*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2009.
- AYIŞ, Mehmet Şirin, "Bingöl ve Çevresinde Halidîlik", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Halidîliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi (Ulusal Sempozyum)*, Editör: Orhan Başaran, Bingöl Üniversitesi Yay. Bingöl 2017.
- BABACANOV, Bahtiyar, "Dukçi-İşan", *İslam Na Territorii Bivşey Rossiyskoy İmperii*, Moskova 1999.
- BABADJANOV, B. M.-A.von Kügelgen, *Menâkıb-ı Dükçi İşân*, Almatı 2004.
- BARLAS, Cafer, *Kafkasya'nın Kurtuluş Mücadelesi*, İstanbul 1990.
- BAZ, İbrahim, "Osmanlıdan Cumhuriyete Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tağî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 2014/2, S. 34, ss. 73-108.
- BEYOĞLU, Süleyman, "Millî Mücadele ve Özbekler Tekkesi", *Üsküdar Sempozyumu-I Bildiriler*, İstanbul 2004.
- EL-ÇANÎ, Sebahattin, *Çan Şeyhlerinin Tasavvuftaki Yeri ve Konumu*. Kaynak: <http://www.elcanihoca.com/>. Erişim Tarihi: 12.07.2017.
- EL-ÇANÎ, Sebahattin, *Ulemauna mine'l-müderresine fi'l-karni'l-işrîne*, Daru'r-Ravda, İstanbul 2016.
- EL-KARAKÎ, Muhammed Tâhir, *Dağıstan Kılıçlarının Parlaması*, Tercüme: Cafer Barlas, İstanbul 1999.
- ELYUT, Nühket, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve İki Ülke Açısından Sonuçları*, Kaynak: http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ELTUTN%C3%BCkhet-1877-1878-OSMANLIRUS-SAVA%C5%9EI-VE_%C4%B0K%C4%B0%C3%9CLKE-A%C3%87ISINDAN_SONU%C3%87LARI.pdf. Erişim Tarihi: 16.12.2017.
- ERDEM, Bünyami, *Şeyhü'l-Meyadini*, Örnek Ofset Ltd. Şti. Elazığ 2010.
- ES'AD EL-HATÎB, *Sûfiler ve Aksiyon*, (Tercüme: H. İ. Kaçar, Ö. Kavak, Y. Günaydın), İstanbul 1999.
- <https://hizanalimleri.wordpress.com/author/hizanalimleri/>. Erişim Tarihi: 16.12.2017.
- KARA, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002.
- KARABULUT, Serdar, *Şeyh Ali Sebti el-Palevî*, Tibyan Yayıncılık, İzmit 2014.
- KAVAK, Abdulcebbar, "Anadolu'daki İrsad Merkezlerinden Nehrî Tekkesinin Osmanlı Rus Savaşlarındaki Olumlu Katkıları", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2015, S. 6, ss. 103-123.
- KAVAK, Abdulcebbar, *Mevlâna Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016.
- KORKUSUZ, M. Şefik, *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Diyarbakir Velileri)*, Yıldızlar Matbaası, İstanbul 1997.

- KORKUTATA, Diyadin, *Tasavvufun İçinden Gelen Yol (Şeyh Ahmed Efendi Ailesi)*, Bingöl 2016.
- KUTAY, Cemal, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara 1973.
- KUTLU, Hüseyin, *Hâce Muhammed Lutfî (Efe Hazretleri) Hayâtı Şahsiyeti ve Eserleri*, İstanbul 2006.
- MEMİŞ, Abdurrahman, *Halid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Halidîlik*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.
- MUSLU, Ramazan, *Emir Abdülkâdir el-Cezâiri*, İstanbul 2011.
- OĞUZ, Muhammed İhsan, *Tasavvuf Yolunda Manevî Cihad*, Oğuz Yayınları, İstanbul 1998.
- SAİD-İ NURSÎ, *Tarihçe-i Hayat*, Rnk Neşriyat, İstanbul 2008.
- SÜRAL, Necati, *Osmanlı Rus Savaşında Balkan Cephesi Askeri Harekâtı*, Silahlı Kuvvetler Dergisi Eki, Ankara 1997. Kaynak: https://www.turktarih.com/93_Harbi.html. Erişim Tarihi: 16.12.2017.
- TOSUN, Necdet, Milli Mücadele'de Sufilerin Rolü. Kaynak: <https://sorularlailamiyet.com/milli-mucadelede-sufilerin-rolu-hakkinda-bilgi-verir-misiniz>. Erişim Tarihi: 16.12.2017.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Müridizm", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

EK: 1.

Aşağıdaki nüsha, Bingöllü araştırmacı yazar Sebahattin el-Çanî tarafından bana ulaştırıldı.

